

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: O listach dedykacyjnych Hieronima Krzyżanowskiego

Author: Anna Sitkowa

Citation style: Sitkowa Anna. (2020). O listach dedykacyjnych Hieronima Krzyżanowskiego. W: K.Tałuć, M. Nadolna-Tłuczykont (red.), „Między książką a literaturą : księga jubileuszowa dedykowana Profesor dr hab. Teresie Wilkoń z okazji 45-lecia pracy naukowej i dydaktycznej” (S. 167-184). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Anna Sitkowa

 <http://orcid.org/0000-0001-9861-4606>
Uniwersytet Śląski w Katowicach

O listach dedykacyjnych Hieronima Krzyżanowskiego

Hieronim Krzyżanowski (1537–1572) jest dziś pisarzem niemal całkowicie zapomnianym. Próżno szukać informacji na jego temat w literackich bibliografiach¹, kompendiach² i w historycznoliterackich syntezach³. Choć wspominali o nim dawniejsi badacze⁴, tylko Paweł Sczaniecki, autor biogramu Krzyżanowskiego w *Polskim słowniku biograficznym*⁵, poświęcił przed trzydziestu laty nieco uwagi jego działalności⁶. Obecnie nazwisko pisarza

¹ Pisarzowi nie poświęcono hasła w: *Bibliografia literatury polskiej*. „Nowy Korbut”. T. 2: *Piśmiennictwo staropolskie*. Red. R. POLLAK. Warszawa 1964. Jego nazwisko pojawia się w t. 3 (s. 49) w opisie bibliograficznym polskiego tłumaczenia *Fidei catholicae confessio* Stanisława Orzechowskiego. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w opracowaniu: I. TERESIŃSKA: *Orzechowski Stanisław*. W: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*. *Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*. T. 3. Red. działu T. WITCZAK. Warszawa 2001, s. 189.

² Zob. *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 1. Red. J. KRZYŻANOWSKI et al. Warszawa 1984.

³ Zob. na przykład J. ZIOMEK: *Renesans*. Warszawa 1980; J. PELC: *Literatura renesansu w Polsce*. Warszawa 1994; A. KARPIŃSKI: *Renesans*. Warszawa 2007.

⁴ Zob. W.A. MACIEJOWSKI: *Piśmiennictwo polskie*. T. 3. Warszawa 1852, s. 202–203; M. WISZNIEWSKI: *Historia literatury polskiej*. T. 9. Kraków 1857, s. 51, 166–167; T. GRABOWSKI: *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. 1536–1612*. Kraków 1913, s. 98–99.

⁵ Zob. P. SZCZANIECKI: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Red. W. KONOPCZYŃSKI. Wrocław 1970, s. 602.

⁶ Zob. P. SZCZANIECKI: *Renesans w Tyńcu*. W: IDEM: *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*. Tyniec 1989, s. 177–183. Konstatacje, zawarte we wska-

– ze względu na fakt, że przełożył z łaciny na język polski *Fidei catholicae confessio*⁷ Stanisława Orzechowskiego (1513–1566) – wymieniane jest najczęściej w pracach poświęconych „polskiemu Demostenesowi”⁸.

Hieronim Krzyżanowski, syn komornika poznańskiego Bartłomieja i Heleny Bielewskiej (Bielejewskiej), w 1551 roku wstąpił do zakonu benedyktynów⁹. Nie wiadomo gdzie i kiedy pobierał nauki, ale wydane prace dowodzą nie tylko nabycia przezeń wiedzy teologicznej, lecz także sprawnego posługiwania się piórem. Dzieła te sprawiają, iż można włączyć go do wąskiego grona członków zakonu benedyktynów, którzy w XVI-wiecznej Polsce ujawnili literackie ambicje¹⁰.

Krzyżanowski podał do druku zaledwie trzy utwory o charakterze dogmatyczno-polemicznym oraz wspomnianą translację. Pozostawił zatem po sobie dorobek szczupły, ale na tyle interesujący, by postulować podjęcie nad nim szczegółowych studiów. Godny podkreślenia wydaje się fakt, że wszystkie jego prace, opublikowane w Krakowie w latach 1561–1567, zostały wydane w języku polskim. Przypomnijmy, iż były to czasy¹¹ ścierania

zanej pracy, zostały powtórzone przez autora w: IDEM: *Umysłowość i kultura duchowa klasztorów krakowskich za czasów Jana Kochanowskiego*. W: *Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie Renesansu*. Red. T. ULEWICZ. Wrocław 1991, s. 349–371.

⁷ Zob. K. ESTREICHER: *Bibliografia polska*. T. 20. Kraków 1905, s. 341. Zob. też ibidem, t. 23, s. 458.

⁸ Zob. na przykład J. STARNAWSKI: *Wstęp*. W: S. ORZECOWSKI: *Wybór pism*. Oprac. J. STARNAWSKI. Wrocław 1972, s. XXX, XLIII; K. KOEHLER: *Stanisław Orzechowski i dylematy humanizmu renesansowego*. Kraków 2004, s. 296, 299.

⁹ Zob. P. SZCHANIECKI: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka...*, s. 602. B. PAPROCKI: (*Herby rycerstwa polskiego*. Wyd. K.J. TUROWSKI. Kraków 1858, pierwodruk – Kraków: Maciej Garwolczyk, 1584) podaje inne imię ojca pisarza: „Wspominają przywileje koronne za panowania Zygmunta pierwszego, w roku 1520, Macieja Krzyżanowskiego podsędkiem poznańskim, który był *designatus corrector iurium et statutorum* z Mikołajem Niemojewskim sędziem inowrocławskim z domu Szeliga. Tegoż byli synowie Hieronim [...], Marcin [...], Jan [...]” (s. 947). „Wieku mego był Jeronim opatem tynieckim, żywota dobrego i prawie przykładny opat” (s. 398).

¹⁰ Szerzej znana pozostaje twórczość opata benedyktynów w Sieciechowie Józefa Wereszczyńskiego (po 1531–1598). Zob. na przykład A. SITKOWA: *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy*. Katowice 2006.

¹¹ Zob. Z. NOWAK: (*Wczesna faza piśmiennictwa antyreformacyjnego w Polsce (1528–1548)*. W: *Corona scientiarum. Studia z historii literatury i kultury nowożytnej ofiarowane Profesorowi Januszowi Pelcowi*. Red. J.A. CHROŚCICKI, J. GŁAŻEWSKI, M. PREJS, K. MROWCEWICZ. Warszawa 2004, s. 181–182) wskazał lata 1548–1564 jako czas, w którym „nastąpiły zasadnicze przegrupowa-

się w obozie katolickim opinii na temat „przydatności języka ojczystego w uświadamianiu religijnym wyznawców”¹².

Konsekwencja, z jaką Krzyżanowski posługiwał się polszczyzną, świadczy o podzieleniu przezeń stanowiska stronnictwa postępowego w kwestii wypowiedzania się w języku narodowym¹³ oraz – jak się wydaje – programowego uczestnictwa w toczzonej wówczas debacie wyznaniowej. Dążenie do zapoznania przeciętnego, świeckiego odbiorcy z nauczaniem reprezentowanej przez benedyktyna konfesji¹⁴ dokumentuje zarówno fraza, włączona w obręb tytułatury jednego z jego dzieł: *Nie tylko plebanom, ale też wszemu narodowi polskiemu potrzebne* [kazania – A.S.] *a barzo pożyteczne, z Pisma i też z doktorów świętych zebrane*¹⁵, jak i odautorskie deklaracje, zawarte w listach dedykacyjnych i w przedmowach, na przykład:

Iż wiele jest kapłanów ubogich, którzy by radzi pilnie uczyli lud sobie polecony wiary prawdziwej, ale nie mogą. Jedni prze niedostatek ksiąg a drudzy prze małość nauki, ku której prze ubóstwo przyść [!] nie mogli, przetom to nakrótce zebrał z ksiąg doktorów świętych i inych zacnych, pobożnych a starożytnej wiary ludzi a wyłożyłem na nasz język przyrodzony, aby tym łącniej każdy [!] mógł to wyrozumieć, co się mu godzi umieć i rozumieć około wiary świętej chrześcijańskiej¹⁶.

nia w polskiej polemice antyreformacyjnej” i „częstym zjawiskiem stały się wystąpienia w języku polskim”, w odróżnieniu od lat 1528–1548, w których „prawie wyłącznie używano języka łacińskiego”.

¹² Z. KLEMENSIEWICZ: *Historia języka polskiego*. Warszawa 1981, s. 227. Zob. też T. MILEWSKI: *Rola Kościoła w rozwoju polskiego języka literackiego*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. Cz. 2: *Kościół a nauka i sztuka*. Red. M. RECHOWICZ. Lublin 1969, s. 123–126.

¹³ Zob. T. MILEWSKI: *Rola Kościoła...*, s. 124.

¹⁴ Zaledwie dziesięć lat wcześniej Marcin Kromer rozpoczął działalność apologetyczno-polemiczną. Użycie przez niego „języka rodzimego” w opublikowanych w latach 1551–1554 *Rozmowach dworzanina z mnichem* w opinii Henryka Barycza (*Kromer Marcin h. własnego*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Red. B. LEŚNODORSKI. Wrocław 1970, s. 321) „stanowiło krok przełomowy, niemal rewolucyjny w katolickim piśmiennictwie religijnym u nas, czyniąc podstawowe sporne zagadnienia dostępne szerokiemu ogółowi społeczeństwa”.

¹⁵ Zob. H. KRZYŻANOWSKI: *Kazania, w których zamyka się jaśniej niż w katechizmach, wykład Kreda, pacierza i Pozdrowienia Anielskiego*. Kraków 1566.

¹⁶ H. KRZYŻANOWSKI: *Pisarz Czytelnikowi zdrowia*. W: *IBIDEM: Kazania, w których zamyka się jaśniej niż w katechizmach, wykład Kreda, pacierza i Pozdrowienia Anielskiego...*, k. 10-10 verso.

Dzieła wydane „na jaśnią” przez tynieckiego benedyktyna dowodzą także jego kontaktów z gronem interesujących postaci, oddających się wówczas aktywnie propagandzie religijnej. Podjął bowiem literacką współpracę z sekretarzem Marcina Kromera (1512–1589) Tomaszem z Płazy (około 1512–1593)¹⁷, którego tłumaczenie kazania Macieja Cytarda (Zittarda) zostało opublikowane w dziele Krzyżanowskiego¹⁸, oraz ze Stanisławem Orzechowskim, którego – wspomniane już – *Wyznanie wiary* przełożył na język polski. Dodajmy, iż przedstawiając w popularnej wówczas formie dialogu¹⁹ poglądy katolików i arian na temat chrztu dzieci²⁰, posłużył się postaciami działających ówczesnie szlachciców małopolskich: Jana Pękowskiego²¹ i Mikołaja Popławskiego²².

Uwagę zwraca także fakt, że Krzyżanowski tylko dwa, spośród czterech dzieł oddanych drukarskiej prasie, opatrzył listami dedykacyjnymi, *notabene* skierowanymi do tego samego adresata. O roli przypisań jako istotnym źródle informacji o „kulturze umysłowej” XVI stulecia pisano od dawna²³. W listach dedykacyjnych zawarte bywają zazwyczaj informacje na temat nadawcy i adresata oraz rzeczywistych bądź postulowanych relacji między nimi, na temat okoliczności powstania dzieła, a także warsztatowe refleksje dotyczące na przykład trudu i starań włożonych w jego napisanie. Wypowiedzi te „są również nieprzebrany

¹⁷ Zob. W. URBAN: *Płaza Tomasz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 26. Red. B. LEŚNODORSKI. Wrocław 1981, s. 778–780.

¹⁸ Zob. M. CYTARD: *Kazanie o procesyj z Ciałem Bożym, która zwykła bywać po Świętej Trójcy*. Przeł. T. PŁAZA. W: H. KRZYŻANOWSKI: *Kazania, w których zamyka się jaśniej niż w katechizmach, wykład Kreda, pacierza i Pozdrowienia Anielskiego...*, k. 168–182 verso.

¹⁹ Zob. między innymi: J. STARNAWSKI: *Dialog religijny prozą w piśmiennictwie polskim średniowiecznym, renesansowym i reformacyjnym*. W: *Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*. Red. M. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA, K. DYBCIAK. Lublin 1993, s. 73–90.

²⁰ Zob. H. KRZYŻANOWSKI: *Rozmowa o krzczeniu dziatek małych ślachtetnego Mikołaja Popławskiego z ślachtetnym Janem Pękowskim*. Kraków 1567.

²¹ O Pękowskich herbu Ostoja pisał B. PAPROCKI: (*Herby rycerstwa polskiego...*, s. 370): „Dom Pękowskich w krakowskiem województwie starodawny. Był Jan wieku mego żupnikiem żup krakowskich, człowiek cnotliwy, tylko był *alienus a fide catholica*”.

²² Zob. *ibidem*, s. 737.

²³ Zob. A. CZEKAJEWSKA: *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*. „Roczniki Biblioteczne” 1962, z.1/2, s. 21–55; EADEM: *Kultura umysłowa Polski XVI wieku w świetle listów dedykacyjnych*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria A: Historia Nauk Społecznych” 1965, z. 7, s. 47–109.

źródłem wiadomości o aktualnej sytuacji kulturalnej i naukowej, a także politycznej i wyznaniowej kraju”²⁴. Pozostawiając w sferze postulatów szersze studia nad spuścizną tyńckiego benedyktyna, dalsze rozważania skoncentrujemy na przypisaniach Krzyżanowskiego, jednym z nielicznych elementów literackiej ramy wydawniczej²⁵, pomieszczonych w jego drukach.

Autor *Krześcijańskiego przyprawienia* napisane przez siebie dedykacje skierował do zakonnego zwierzchnika Jana Łowczowskiego (zm. 1568), wywodzącego się z rodu pierwotnie noszącego nazwisko Dobek²⁶ i niewymienionego wśród pieczętujących się herbem Gryf przez Bartosza Paprockiego (około 1543–1614)²⁷. Łowczowski w dzieciństwie został oddany do klasztoru benedyktynów w Tyńcu, gdzie zdobył wykształcenie. W 1558 roku wybrano go 55. opatem i w tej roli w następnych latach dał się poznać jako dobry gospodarz oraz przełożony²⁸. Był bibliofilem i miłośnikiem muzyki, sprzyjającym nowym prądom intelektualnym. „Stworzył w Tyńcu ośrodek humanizmu o wyraźnie katolickim charakterze”, zaś „w swej siedzibie [...] chętnie przyjmował i gościł humanistów z kręgu katolików, którzy odwdzięczali się przypisywaniem mu swych utworów”²⁹.

Hieronim Krzyżanowski uczynił Łowczowskiego adresatem dwóch pierwszych dzieł wydanych przez siebie „na jaśnią”:

²⁴ A. CZEKAJEWSKA: *Kultura umysłowa Polski XVI wieku...*, s. 48.

²⁵ Zob. R. OCIECZEK: *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*. W: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*. Red. R. OCIECZEK. Katowice 1990, s. 7–10; EADEM: *Rama utworu*. W: *Słownik literatury staropolskiej*. (Średniowiecze. Renesans. Barok). Red. T. MICHAŁOWSKA, współudział B. OTWINOWSKA, E. SARNOWSKA-TEMERUSZ. Wrocław 1990, s. 684–688.

²⁶ Zob. H. BARYCZ: *Łowczowski Jan h. Gryf*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15..., s. 440.

²⁷ Zob. B. PAPROCKI: *Herby rycerstwa polskiego...*, s. 136.

²⁸ Zob. H. BARYCZ: *Łowczowski Jan h. Gryf...*, s. 440.

²⁹ Ibidem, s. 440–441. Zob. też K. ESTREICHER: *Bibliografia polska*. T. 21, s. 421. Do owego grona należał doktor medycyny i filozofii Stanisław Rożanka (Rosatus, Rosarius) z Krakowa (około 1520–1572), który zadedykował 55. tyńickiemu opatowi przekład medycznego dzieła włoskiego lekarza Dominika Raygozy o oznaczaniu właściwości moczu (*Libellus utilissimus de urinarum significatione*. Przeł. S. ROSATUS. Cracoviae 1559), i Jakub Górski (1525–1585), który przypisał Łowczowskiemu dzieło pt. *De figuris tum grammaticis, tum rhetoricis libri quinque*. Cracoviae 1560. Zob. K. ESTREICHER: *Bibliografia polska*. T. 26, s. 138, 359; Ibidem, t. 17, s. 260; H. BARYCZ: *Rożanka (Rosatus) Stanisław*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 32. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1991, s. 431.

*Krześcijańskiego przyprawienia*³⁰ oraz tłumaczenia *Wyznania wiary* Orzechowskiego³¹. W obu edycjach adresata sformułowanego zapowiadało wyobrażenie herbu Gryf, umieszczone na awersie karty tytułowej w druku z 1561 roku, a na jej odwrocie – w publikacji z 1562 roku.

Ofiarowania otwierała formuła inskrypcyjna, w debiutanckim wystąpieniu benedyktyńskiego autora sformułowana następująco: „Jego Miłości Księdzu Janowi Łowczowskiemu, z Bożej miłości opatowi tynieckiemu, Panu i dobrodziejowi mnie osobliwie miłościwemu” (1561, k. 2 *verso*). Krzyżanowski w formule nagłówkowej połączył listowe *inscriptio* i *salutatio* w typowej dla przypisań celownikowej formie³². Znamienne jednak, iż rok później z adresu do Łowczowskiego zniknie przysłówki „osobliwie”, podkreślający stosunek nadawcy do adresata i określający ich wzajemne relacje³³, choć 55. opat tyniecki nadal pozostał „Panem i dobrodziejem miłościwym” (1562, k. 2 *recto*).

Uwagę zwraca fakt, że w obu dedykacjach najwięcej miejsca autor poświęcił skomentowaniu aktualnej sytuacji wyznaniowej w Rzeczypospolitej. W przypisaniu, położonym na czele *Krześcijańskiego przyprawienia*, obejmującym dziesięć kart *in octavo*, Krzyżanowski skupił się przede wszystkim na charakterystyce uczestników prowadzonych wówczas sporów religijnych, w których „każdy sobie wykład i rozumienie Pisma Świętego przywłaszcza” (1561, k. 2 *recto*). Krzewiciele reformacji w Polsce, którym z racji braku teologicznych kompetencji, tyniecki benedyktyn odmawiał prawa do zabierania głosu w kwestiach dogmatycznych i do dokonywania wykładu Pisma świętego, osiągnęli według niego propagandowe sukcesy dzięki przyjętej strategii prowadzenia propagandy religijnej w języku narodowym:

³⁰ H. KRZYŻANOWSKI: [List dedykacyjny do Jana Łowczowskiego]. W: IDEM: *Krześcijańskie przyprawienie ku przyjmowaniu Ciała i Krwie Pana Jezusa Chrystusa, krótko zebrane z Pisma świętego i doktorów świętych*. Kraków 1561, k. tytułowa *verso*–6 *verso*. Wszystkie cytaty pochodzą z opisaney edycji – zostały oznaczone w tekście: 1561 wraz ze wskazaniem karty.

³¹ H. KRZYŻANOWSKI: [List dedykacyjny do Jana Łowczowskiego]. W: S. ORZECZOWSKI: *Wyznanie wiary*. Przeł. H. KRZYŻANOWSKI. Kraków 1562, k. 2 *recto*–5 *recto*. Wszystkie cytaty pochodzą z opisaney edycji – zostały oznaczone w tekście: 1562 wraz ze wskazaniem karty.

³² Zob. R. OCIECZEK: „Staworodne wizerunki”. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku. Katowice 1982, s. 20.

³³ Zob. K. MROCZEK: *Tytułatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą*. „Pamiętnik Literacki” 1978, z. 2, s. 132.

Aż [Alboż to – przyp. A. S.] rzecz niejasna jest M[ilościwy] K[siężę] wobec [ogólnie – A.S.] wszystkim w jakie roztargnienie, w jakie zajątrzenie, w jaką niemiłość i w jakie błędy zmyślone lud pospolity przywiedli ci doktorowie niedouczeni. Ci, którzy Pismem szafują, a nie jest im ku szafowaniu poruczono, ci, którzy z nową a nigdy nie słychaną nauką, z swojemi książeczkami polskimi, swojemi piosneczkami i swojemi słóweczki łagodnemi do nas do Polski przyszli i przyszedłszy (nie wiemy skąd i nie wiemy kto je posłał) wiarę stanowią, urzędem gardzą, świętości kościelne, jedne odmieniają a drugie bluźnią, których nie rozumiemy. Pismo święte według swojej mózgówki [szaleństwa – A.S.] wykładają, aczkolwiek się go nigdy nie uczyli [...].

1561, k. 2 verso–3 recto

Krzyżanowski niejako „na gorąco” skonstatował stworzenie w latach 1540–1560 przez pisarzy reformacyjnych „literatury teologiczno-moralnej w języku polskim”³⁴, posługując się przy tym środkami retorycznej perswazji, które uznać wypada za charakterystyczne dla jego prozy. W celu uwydatnienia przeświadczenia o fatalnych skutkach działalności działaczy protestanckich w Rzeczypospolitej chętnie budował enumeracyjne ciągi (*congeries*), w spiętrzeniach rzeczowników („w jakie roztargnienie, w jakie zajątrzenie, w jaką niemiłość i w jakie błędy”) ujawniając upodobanie do anafory zaimkowych. Równie często wykorzystywał inną figurę *per adiectionem* – synonimie na końcu członów („stanowią, gardzą, odmieniają, bluźnią, nie rozumiemy”). Nagromadzenie czasowników o jednakowych końcówkach (*homoioteleuton*) potęgowało dynamikę wypowiedzi i wskutek amplifikowania argumentów służyło poruszeniu emocji odbiorcy. *Deminutiva* użyte w kolejnym spiętrzeniu („swojemu książeczkami, swojemu piosneczkami i swojemu słóweczki”) zdają się dezawuować powagę wystąpień religijnych przeciwników, aczkolwiek skuteczność ich propagandy skłoniła autora do druku własnego dzieła. Uwagę zwraca też często stosowana przez Krzyżanowskiego parenteza „nie wiemy skąd i nie wiemy kto je przysłał”, stanowiąca w zacytowanym fragmencie ironiczną dygresję o „niewiadomym” pochodzeniu „heretyków”. Tyniecki benedyktyn, jak wielu katolickich polemistów, podkreślił obcość „herezji”, którą szerzą w Rzeczypospolitej cudzoziemcy³⁵. Tego typu opinie będą wypowiedane często w następnych dziesięcioleciach.

³⁴ T. MILEWSKI: *Rola Kościoła...*, s. 123.

³⁵ Zob. na przykład K. KOEHLER: *Stanisław Orzechowski...*, s. 296.

Krzyżanowski, dzieląc się spostrzeżeniami na temat sytuacji wyznaniowej Polski u progu lat sześćdziesiątych XVI stulecia, mógł kpiąco stwierdzić, iż w sporach doktrynalnych pograża się sam obóz reformacyjny, niemogący dojść do porozumienia między innymi na temat „obecności substancjalnej Chrystusa w Najświętszym Sakramencie”³⁶:

Ale iż ona nauka w nich panuje, która nadyma, nie ta, która buduje, przeto też widzimy ich stałość, ich jedność, ich zgodę. Co na jednym zjachaniu postanowią, to na drugim zepsują. A zwłaszcza około świętości chwalebnej Ciała i Krwie Pana naszego. O tym jednym Sakramencie mieli zjazdów kilka, a nie mogli się zgodzić na to, jakoby ji [go – A.S.] mieli przyjmować, jeśli klęcząc, jeśli stojąc, jeśli siedząc etc.

1561, k. 3 verso–4 recto

Otwarta walka w obozie różnowierców, rozpoczęta w 1556 roku³⁷, zyskała nową odśłonę na początku lat sześćdziesiątych XVI wieku na skutek sporu, sprowokowanego przez Franciszka Stankara (1501–1574), pochodzącego z Włoch filologa i działacza reformacyjnego. Zjawiska oraz wydarzenia komentowane przez Krzyżanowskiego zapewne były doskonale znane adresatowi listu dedykacyjnego, który dzieląc opinie konfratra, przydawał jego diagnozie swego autorytetu.

Druga część przypisania skierowana została przede wszystkim do trzeciego „bohatera” przypisania – do odbiorcy nienazwanego – potencjalnego czytelnika, do którego „głównie są” adresowane „wszelkie metaliterackie fragmenty listu”³⁸. Autor *Krześcijańskiego przyprawienia*, przedstawiając genezę podjęcia przez siebie pisarskiego trudu – z konwencjonalnym odwołaniem się do toposu afektowanej skromności – informował, iż „umyślił sobie”, obserwując „rozdzielenie w wierze” innowierców:

[...] polską rzeczą książeczki napisać (nie iżbych z to [dosyć – przyp. A. S.] rozumu i nauki w sobie rozumiał być, której nie masz) o słusznym a godnym przyjmowaniu Ciała i Krwie Pana a Zbawiciela naszego. Do tego też częścią poruszony tym, iż mało ich jest między ludem pospolitym, którzy by to wiedzieli kto jest

³⁶ Ibidem.

³⁷ Zob. B. SĘK: *Bracia polscy (arianie)*. W: H. MASSON: *Słownik herezji w Kościele katolickim*. Katowice 1993, s. 94.

³⁸ Zob. R. OCIECZEK: „Sławorodne wizerunki”..., s. 27.

początkiem i ustawcą tego Sakramentu Naświętszego albo co się w nim zamyka.

1561, k. 4–4 verso

Akcentowaniu przydatności publikacji, która winna trafić do rąk „człowieka każdego krześcijańskiego”, towarzyszyła refleksja o braku należytego przygotowania wiernych do przyjęcia Eucharystii, niepozabawiona obyczajowej obserwacji:

[...] ich wiele jest, a snadź część większa [...], którzy gdy bywają wezwani od sąsiada, albo od jakiego pana na kołacyją [uczcie, kolację – A.S.], tedy się więcej starają, pilniej się o to pracują jako ochędożnie, w jakich szatach mają iść, jakich tam obyczajów używać, albo jako i czym by to zasię oddać.

A do stołu Syna Bożego wiele ich jest, którzy idą krom wszelakiego oczyszczenia sumnienia swego, krom wszelakiego nabożeństwa, krom uważenia tego Sakramentu: pełni gniewu, chrapu [złości – A.S.], nienawiści naprzeciwko bliźniemu swemu. A za prawdę niemało takowych jest, którzy tylko z zwyczaju to czynią a nie z miłości naprzeciwko Panu Bogu.

1561, k. 5–5 verso

Nawiasem mówiąc, podobne treści zawarł w przedmowie pod tytułem *Ku czytelnikowi krześcijańskiemu* (1561, k. 6 verso–8 verso), w której zwracał się do „miłego brata”, wyraźnie zaznaczając, iż jego praca napisana po polsku ma być odpowiedzią na publikacje innowiercze wydawane w języku narodowym. To skrócenie dystansu dzięki bezpośredniemu zwrotowi do szlacheckiego odbiorcy było cechą charakterystyczną wystąpienia Mikołaja Reja³⁹, którego *Postylla* trafiała do rąk katolickich czytelników między innymi ze względu na „gładkość” języka⁴⁰.

W końcowej partii listu dedykacyjnego z 1561 roku Krzyżanowski skupił się na wyjaśnieniu przyczyn, dla których Łowczowski – „dobrodziej” autora „osobliwie miłościwy” – został obdarowany *Krześcijańskim przyprawieniem*:

A tak tedy M[iłościwy] K[siężę] ty książeczki [...] słusznie pod tytułem i imieniem W[aszej] M[iłości] na świat wychodzą, który

³⁹ Zob. na przykład A. KOCHAN: *Wstęp*. W: M. REJ: *Wybór pism*. Oprac. A. KOCHAN. Wrocław 2006, s. XLII.

⁴⁰ Zob. na przykład T. GRABOWSKI: *Z dziejów literatury kalwińskiej w Polsce (1550–1650)*. Kraków 1906, s. 143.

W[asza] M[iłość] jesteś tego przyczyną naprzedniejszą, a to tym obyczajem, iżes W[asza] M[iłość] mnie naniższego z pośrzedku zgromadzenia braciej swojej, ludzi godnych i zacnych, do boku swego raczył miłościwie przyłączyć [!].

1561, k. 5 verso–6 recto

Krzyżanowski odwdzięczał się zatem opatowi za otrzymany niedawno awans – od roku 1560 prowadził kancelarię Łowczowskiego⁴¹ – i co za tym idzie, za możliwość nawiązania inspirujących kontaktów: „A przeto bywając przy osobie W[aszej] M[iłości] u ludzi w Koronie Polskiej naprzedniejszych, przysłuchiłem się rzeczom rozmaitym, z czego wziętem początki niemałe” (1561, k. 6 recto). Konwencjonalnie skromny, określił dedykowaną pracę „rzeczą maluczką”, sugerując jednocześnie udział adresata w jej opublikowaniu („która jest W[aszej] M[iłości] własna a nie moja”). Przypisanie zakończył aktem ofiarowania dzieła wraz z prośbą o dalsze łaski i bez podania miejsca oraz daty sformułowania przypisania podpisał się jako „W[aszej] M[iłości] zakonnik naniższy”.

Druga z dedykacji, datowana już precyzyjnie – w klasztorze tynieckim „w wigilią Ś[więtej] Katarzyny roku Bożego 1561” (1562, k. 4 verso), ma szczególny charakter. Jest bowiem jednym z trzech przypisań, jakim zostało opatrzone tłumaczenie *Fidei catholicae confessio* Stanisława Orzechowskiego. Dwa pozostałe, skierowane do Andrzeja Przecławskiego (około 1499–1571)⁴², dziekana poznańskiego i scholastyka krakowskiego, wyszły spod pióra Stanisława Orzechowskiego (Barańczyce, 15 czerwca 1561, k. 5 verso–11 verso) oraz Jakuba Górskiego (Kraków, 30 września 1561, k. 4 verso–5 recto), zostały pomieszczone w łacińskiej edycji dzieła, której druk ukończono 12 września tegoż roku⁴³. Trudno stwierdzić, na jakiej podstawie Paweł Sczaniecki uznał, iż polski przekład ukazał się na rok przed wydaniem oryginału łacińskiego⁴⁴, ani dlaczego Henryk Barycz dowodził, że „w czasie wizyty [w Tyńcu – A.S.] Orzechowski przypisał Łow-

⁴¹ Zob. P. SZCHANIECKI: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka...*, s. 602.

⁴² Zob. H. KOWALSKA: *Przecławski Andrzej h. Glaubicz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 28. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1985, s. 689–691.

⁴³ Edycja ta zyskała znacznie bogatszą oprawę niż polska wersja. Oprócz listów dedykacyjnych Orzechowskiego i Górskiego, zamieszczono w wydaniu okolicznościowe wiersze zalecające różnych autorów, stemmaty na herby Glaubicz i Oksza. Zob. S. ORZECOWSKI: *Fidei catholicae confessio...*

⁴⁴ Zob. P. SZCHANIECKI: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka...*, s. 602.

czowskiemu swe *Wyznanie wiary*⁴⁵. Błąd ten powtórzyli inni badacze⁴⁶.

Wydanie w Krakowie w 1561 roku łacińskiej i w 1562 roku polskiej wersji *Wyznania wiary* było związane z „głośną aferą”⁴⁷ tamtych czasów. Orzechowski, zanim zyskał sławę jednego z najwybitniejszych renesansowych prozaików, został przeznaczony przez ojca do stanu duchownego i zmuszony przezeń do przyjęcia święceń kapłańskich. „Ponieważ nie chciał się zobowiązać do przestrzegania celibatu, otrzymał je z rąk arcybiskupa lwowskiego Piotra Starzechowskiego (zm. 1554), który nie żądał złożenia ślubów czystości”⁴⁸. Dodajmy, iż zwolennicy reformacji odrzucili bezżeństwo księży i stanowisko autora *Wyznania wiary* mogło być traktowane jako jawne sprzyjanie „kacerzom”. Biskup przemyski Stanisław Tarło (1480–1544) nie uznał święceń za ważne i wytoczył Orzechowskiemu proces. Sprawa ciągnęła się kilka lat, zapadały w niej orzeczenia sądowe, składano apelacje, znoszono wyroki, grożono klątwą. „Polski Demostenes” wydawał dzieła atakujące celibat, by na skutek interwencji zwierzchności duchownej swe poglądy w tej sprawie odwoływać i w krótkim czasie znów do nich powracać w polskich i łacińskich pismach, między innymi broniących księdza Walentego z Krzczonowa, który zawarł małżeństwo⁴⁹.

W końcu, złożyłwszy uprzednio funkcje proboszcza, Orzechowski poślubił w lutym 1551 roku Magdalenę Chełmską, za co „został zaocznie wyklęty jako »heretyk«, skazany na wygnanie i konfiskatę mienia, a jego małżeństwo uznano za nieważne”⁵⁰. Okszyce złożył spektakularne protesty, wystosował suplikę do papieża Juliusza III, a na sejmie w Piotrkowie w 1552 roku biskupi zaaprobowali zdjęcie zeń anatemy i przywrócili do stanu duchownego⁵¹, acz pod pewnymi warunkami. Kwestia

⁴⁵ H. BARYCZ: *Łowczowski Jan h. Gryf...*, s. 441.

⁴⁶ Zob. S. ORZECZOWSKI: *Wybór pism*. Oprac. J. STARNAWSKI. Wrocław 1972, s. 363, przypis 42; J. KRUKOWSKI: *O upowszechnieniu się języka literackiego w Krakowie w wieku XVI*. „Rocznik Krakowski” 1986, s. 277.

⁴⁷ J. Ziomek: *Renesans...*, s. 204.

⁴⁸ Orzechowski Stanisław h. Oksza. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 24. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1979, s. 288.

⁴⁹ Szerzej na ten temat zob. na przykład ibidem, s. 288–289.

⁵⁰ Ibidem, s. 289–290.

⁵¹ W opinii K. KOEHLERA (*Stanisław Orzechowski...*, s. 296) przedłożenia przez Orzechowskiego *Fidei catholicae confessio* w 1552 roku nie należy uważać za „jakiś odosobniony wypadek w tym czasie. Wielu, szczególnie wyższe duchowieństwo, zobowiązanych zostało do złożenia podobnego rodzaju wy-

jego małżeństwa została odłożona na rok – do czasu podjęcia decyzji przez papieża. Wobec braku odpowiedzi Orzechowski uzyskał przedłużenie warunkowego rozgrzeszenia na „czas nieograniczony”, cofnięto je jednak w 1556 roku.

Po śmierci papieża Pawła IV otrzymał w 1561 roku ponowne rozgrzeszenie i został uznany za prawowiernego. „Uroczyste pojednanie z Kościołem” przeprowadzono „w tymże roku na sejmie warszawskim”, a w rozwiązaniu kwestii pomogło przedłożenie *Fidei catholicae confessio*⁵². „Polski Demostenes” do końca życia pozostał w małżeństwie, co oczywiście traktowano jako rzecz naganną, „ale nie jako kacerstwo”⁵³. Należy zaznaczyć, iż konflikty z hierarchią duchowną nie przeszkadzały zwierzchnikom Kościoła katolickiego w Polsce traktować Okszyca jako „cennego sprzymierzeńca, [...] ze względu na wielki talent polemiczny, który oddał na usługi kontrreformacyjnej propagandy”, a „działalność na tym polu zapoczątkował broszurą *Fidei catholicae confessio* [...]”⁵⁴.

Potwierdzeniem takiego stanowiska jest bardzo szybko dokonanie przekładu dzieła, którego geneza została przedstawiona w sformułowaniu tytułowym: *Wyznanie wiary Stanisława Orzechowskiego, które czynił w Piotrkowie na synodzie złożonym przez Jego Miłość księdza arcybiskupa Mikołaja Dzier[zh]gowskiego roku Pańskiego 1552. A potem na drugim synodzie warszawskim potwierdzone i wydane roku Pańskiego 1561*⁵⁵. Dodanie informacji: „Tegoż roku na język polski przełożone” należy traktować jako dowód dążenia do jak najrychlejszego rozpowszechnienia wśród czytelników niewładających łaciną dziełka, którego celem było „dostarczenie oręża w walce przeciwko heretykom w Polsce”⁵⁶.

Przypisanie Janowi Łowczowskiemu Krzyżanowski rozpoczął od charakterystyki kontrowersyjnego autora i zareklamowania przetłumaczonego dzieła:

znania, wobec mnożących się zarzutów i podejrzeń odnośnie do nieprawowierności”.

⁵² J. STARNAWSKI: *Wstęp...*, s. XXX.

⁵³ J. ZIOMEK: *Renesans...*, s. 204.

⁵⁴ *Orzechowski Stanisław...*, s. 290. Zob. też J. ZIOMEK: *Renesans...*, s. 204.

⁵⁵ Jak zauważył Jerzy STARNAWSKI (*Wstęp...*, s. XXX.), tytuł ten „jest identyczny z tytułem głównego pisma Stanisława Hozjusza, pisma znanego w całej Europie. Gdy jednak tamto zawiera zasadniczy traktat w sprawach wiary, to jest jedynie usprawiedliwieniem się przed hierarchią kościelną kapłana stojącego pod zarzutami wyłamywania się z przepisów”.

⁵⁶ K. KOEHLER: *Stanisław Orzechowski...*, s. 297, przypis 43.

Wyznanie wiary Stanisława Orzechowskiego człowieka rycerskiego, zacnego, nauki wielkiej, rozumu osobliwego, roku tego M[iłościwy] K[siężę] językiem łacińskim jest wydane, które to wyznanie jest tak zacne, jako i tak pożyteczne, uczone, abowiem osobliwie zamyka w sobie wszystek porządek i sposób wszytkiej wiary krześcijańskiej, gdy w tym wyznaniu wiary okazuje właśnie [prawdziwie – A.S.] jaki i gdzie prawdziwy Kościół krześcijański i które są znaki tegoż to Kościoła⁵⁷. A tak M[iłościwy] K[siężę] jeśli którego czasu to wyznanie wiary jest słusznie na świat wydane, tedy tych zaprawdę czasów naszych, którycheśmy się doczekali, iż my będąc w takim roztargnieniu, w takim rozerwaniu i też widząc sekty tak sprośne, tak różne przedsię, to jednak od wszytkich wobec słyszymy, że się z tego chlubią, powiedając, iż u nas jest kościół prawdziwy, u nas prawdziwe świętości, u nas szczyre słowo Boże, prawdziwy wykład Pisma świętego.

1562, k. 2–2 verso

Podobnie, jak w zredagowanym rok wcześniej liście dedykacyjnym, Krzyżanowski charakteryzował obserwowane utarczki wyznaniowe, ale wydaje się, że sformułowania, jakimi się posłużył w przedstawieniu religijnych adwersarzy („apostatowie, krzywoprzysięzcy, zbiegowie”), uległy zaostrzeniu:

Ale nie dziwna to rzecz jest M[iłościwy] K[siężę], abowiem i małpy, bestyje nieme, chocia małpy są właśnie, przedsię chcą się okazować tym, aby były za ludzie widziane. Tak też odszczepieńcy, kacyrze, chocia są swoim własnym sądem osądzeni, chocia się sami wydzielili z zgromadzenia i ze zboru Kościoła krześcijańskiego i powszechnego, przedsię oni każdy z nich, sekta każda, uporną [upartą – A.S.] a sprośną nadętością u siebie być kościół prawdziwy powiadają.

1562, k. 2 verso

Tym razem Krzyżanowski wskazał nie tylko wrogie katolikom rodzime środowiska wyznaniowe („pińczowian”)⁵⁸, ale wymienił

⁵⁷ Fragment ten zacytował J. STARNAWSKI: *Zarys dziejów sławy i naukowego poznania Orzechowskiego*. W: IDEM: *Odrodzenie. Czasy – ludzie – księżki*. Łódź 1991, s. 166.

⁵⁸ Mikołaj Oleśnicki (zm. 1566–1567), wcześniej związany z ruchem reformacyjnym, stworzył w Pińczowie „centrum ruchu reformacyjnego w Małopolsce” – H. KOWALSKA: *Oleśnicki Mikołaj z Pińczowa h. Dębno*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1978, s. 768. Zob. też na przykład F.M.S. SOBIESZCZAŃSKI: *Pińczów*. W: *Encyklopedia powszechna*. T. 20. Warszawa 1865, s. 721.

personalia religijnego przeciwnika i „negatywnego bohatera”⁵⁹ dzieła Orzechowskiego – Franciszka Stankara. Nie bez satysfakcji stwierdził, iż rozerwana przez Marcina Lutra (1483–1546), nazwanego „bałwanem izlebskim”⁶⁰, jedność Kościoła doprowadziła w krótkim czasie do rozproszenia się obozu reformacyjnego na mniejsze odłamy („zebrania łotrowskie”):

Także mu się samemu od inszych dostało. Bowiem tymże obyczajem uczynił Karolstadyjus, Zwinglius, Ackolampadyjus, Kalwin i inszy rozmaici a różni [...]

1562, k. 3 recto

Andreas Karlostadiusz (Karlstadt) (1480–1541), z początku gorący zwolennik Lutra, z czasem zaczął kwestionować jego poglądy i wraz z Huldreichem (Ulrichem) Zwinglim (1484–1531) oraz Johannesem Oekolampadiusem (1482–1531) dał początek sakramentystom, by w końcu przyjąć skrajną doktrynę anabaptystyczną abecedarian⁶¹. Z kolei Jan Kalwin (1509–1564) został twórcą „zorganizowanego prezbiterianizmu”⁶². Benedyktyn tyński w napisanej rok wcześniej dedykacji konstatował „rozerwanie” w polskim środowisku reformacyjnym, tym razem umieścił ten problem w szerszym kontekście. Dostrzegając, iż wyznaniowych przeciwników łączy tylko właściwie kwestionowanie dogmatów Kościoła katolickiego, sygnalizował treści polemiczne podjęte przez Orzechowskiego, który „szerzej i dostateczniej” przedstawił religijne kontrowersje.

Krzyżanowski, „zakonnik zawsze powolny”, podobnie jak w *Krześcijańskim przypisaniu*, zamknął przypisanie aktem ofiarowania dzieła:

A to Wyznanie wiary teraz językiem polskim pod imieniem W[aszej] M[iłości] wydaję, prosząc pokornie, aby W[asza]

⁵⁹ K. KOEHLER: *Stanisław Orzechowski...*, s. 296.

⁶⁰ Marcin Luter urodził się w Eisleben (zob. *Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*. Red. K. LEPSZY, S. ARNOLD. Warszawa 1968, s. 296). Krzyżanowski, mianując go „bałwanem izlebskim”, dołączył do szerokiego grona krytyków, którzy w sposób mniej lub bardziej pomysłowy dezawuowali „ojca reformacji”. Zob. J. TAZBIR: *Luter w opinii katolickiej*. W: IDEM: *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie*. Warszawa 1993, s. 52–65.

⁶¹ H. MASSON: *Karlstadt (właśc. Andreas Bodenstein)*. W: IDEM: *Słownik herezji w Kościele katolickim*. Przeł. B. SĘK. Katowice 1993, s. 164.

⁶² H. MASSON: *Kalwin Jan*. W: IDEM: *Słownik herezji w Kościele katolickim...*, s. 159.

M[iłość] raczył wdzięcznie i miłościwie przyjąć. A mnie jakoś W[asza] M[iłość] być począł miłościwym panem i dobrodziejem, aby W[asza] M[iłość] nie przestawał.

1562, k. 5 recto

Jan Łowczowski za sprawą Krzyżanowskiego stał się drugim duchownym katolickim, obok Andrzeja Przecławskiego, którego autorytet wspierał antyreformacyjną pracę Okszyca⁶³. Podkreślić należy, że tyniecki benedyktyn położył swoje nazwisko na karcie tytułowej tłumaczenia, co świadczy zapewne o poczuwaniu się przezeń do „współautorstwa” wydawanego dzieła⁶⁴. Jego translacja pozostała jedynym katolickim traktatem konfesyjnym spośród siedmiu, imprymowanych w języku polskim w latach 1550–1584⁶⁵.

Krzyżanowski swoje pierwsze wystąpienia w roli autora i tłumacza zaopatrzył w przypisania, skierowane do zakonnego zwierzchnika, ale też zapewne inicjatora jego pisarskich wystąpień oraz mecenasa, łożącego na druk. Autor *Krześcijańskiego przyprowadzenia* w wydanych kilka lat później *Kazaniach, w których zamyka się jaśniej niż w katechizmach, wykład Kreda, pacierza i Pozdrowienia Anielskiego* (1566) oraz w *Rozmowie o krzczeniu dziatek małych ślachetnego Mikołaja Popławskiego z ślachetnym Janem Pękowskim* (1567) listów dedykacyjnych nie zamieścił. Edycje te wyposażył jedynie w przedmowy do czytelników.

⁶³ Autor *Fidei catholica confessio* „podziękował” Łowczowskiemu w *Dyalogu albo rozmowie około egzekucyjnej Polskiej Korony*, powstałym w końcu 1562 i wydanym w roku następnym:

Papieżnik: [...] Jan też Łowczowski, opat tyniecki, zda mi się, że dosyć swemu czyni, szkołę na Tyńcu chowając i wiele ubogiej szlachty około siebie żywiąc.

Ewangelik: Byłem przy tym w Tarnowie na pogrzebie pana krakowskiego, gdy wiele szlachty, braciej naszej ubogiej, jemu za dobrodziejstwa dziękowali.

Papieżnik: Panie Boże, mnoż tę szczodroblivość tych dobrych prałatów, a daj to, aby przykładem oni drugim byli, którzy jako smokowie leżą na skarbiech swych, nic z nich nie użyczając nagiemu ani łączącemu.

Cyt. według: S. ORZECZOWSKI: *Dyalog albo rozmowa około egzekucyjnej Polskiej Korony*. W: IDEM: *Wybór pism...*, s. 362. *Notabene*, obaj adresaci listów dedykacyjnych w *Wyznaniu wiary* uczestniczyli w pogrzebie hetmana Jana Tarnowskiego w Tarnowie 18 sierpnia 1561 roku. Zob. S. ORZECZOWSKI: *Życie i śmierć Jana Tarnowskiego*. W: IDEM: *Wybór pism...*, s. 280–281.

⁶⁴ Zob. L. PSZCZOŁOWSKA, J. PUZYNIŃA: *Tłumacze Odrodzenia o swoich przekładach*. „Poradnik Językowy” 1954, z. 9, s. 19.

⁶⁵ Zob. M. WŁODARSKI: *Proza polska lat 1550–1584 jako tło twórczości prozaicznej Jana Kochanowskiego*. W: *Cracovia litterarum...*, s. 353.

Na uwagę zasługuje fakt, że tyniecki benedyktyn nie szukał mecenasów poza murami klasztoru. Co więcej, w przypisaniach do Łowczowskiego zachował znaczącą powściągliwość, zarówno w pochwałach dobrodzieja (zrezygnował przy tym z okazji wychwalenia go w wierszu na herb), jak i w mówieniu o sobie (nie zadbał o zareklamowanie swych pisarskich wystąpień i nie zaprosił do współpracy twórców okolicznościowych wierszy zalecających, co wówczas było zjawiskiem bardzo częstym).

W 1568 roku Krzyżanowski przebywał w Padwie⁶⁶. Po powrocie do kraju nie podjął już literackich wyzwań. Wybrany po śmierci Łowczowskiego na stanowisko opata tynieckich benedyktynów, oddał się działalności organizacyjnej i administracyjnej⁶⁷.

Bibliografia

- BARYCZ H.: *Kromer Marcin h. własnego*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Red. B. LEŚNODORSKI. Wrocław 1970.
- BARYCZ H.: *Łowczowski Jan h. Gryf*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Red. B. LEŚNODORSKI. Wrocław 1970.
- BARYCZ H.: *Rożanka (Rosatus) Stanisław*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 32. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1991.
- CYTARD M.: *Kazanie o procesyjnej z Ciałem Bożym, która zwykła bywać po Świętej Trójcy*. Przeł. T. PŁAZA. W: H. KRZYŻANOWSKI: *Kazania, w których zamyka się jaśniej niż w katechizmach, wykład Kreda, pacierza i Pozdrowienia Anielskiego*. Wyd. MIKOŁAJ SZARFFENBERGER. Kraków 1566.
- CZEKAJEWSKA A.: *Kultura umysłowa Polski XVI wieku w świetle listów dedykacyjnych*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria A: Historia Nauk Społecznych” 1965, z. 7.
- CZEKAJEWSKA A.: *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*. „Roczniki Biblioteczne” 1962, z.1/2.
- ESTREICHER K.: *Bibliografia polska*. T. 17. Kraków 1899.
- ESTREICHER K.: *Bibliografia polska*. T. 20. Kraków 1905.
- ESTREICHER K.: *Bibliografia polska*. T. 21. Kraków 1906.
- ESTREICHER K.: *Bibliografia polska*. T. 23. Wyd. S. Estreicher. Kraków 1910.
- ESTREICHER K.: *Bibliografia polska*. T. 26. Wyd. S. Estreicher. Kraków 1915.
- GÓRSKI J.: *De figuris tum grammaticism, tum rhetoricis libri quinque*. Wyd. MATTHEUS SIEBENEYCHER. Cracoviae 1560.
- GRABOWSKI T.: *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. 1536–1612*. Kraków 1913.

⁶⁶ Zob. D. QURINI-POPEŁAWSKA: *Podróże polskich duchownych do Padwy w XV i XVI wieku; wstępne rozpoznanie*. W: *Itinera clericorum. Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*. Red. D. QURINI-POPEŁAWSKA, Ł. BURKIEWICZ. Kraków 2014, s. 243.

⁶⁷ Zob. P. SZCZANIECKI: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka...*, s. 602.

- GRABOWSKI T.: *Z dziejów literatury kalwińskiej w Polsce (1550–1650)*. Kraków 1906.
- KARPIŃSKI A.: *Renesans*. Warszawa 2007.
- KLEMENSIEWICZ Z.: *Historia języka polskiego*. Warszawa 1981.
- KOCHAN A.: *Wstęp*. W: M. REJ: *Wybór pism*. Oprac. A. KOCHAN. Wrocław 2006.
- KOEHLER K.: *Stanisław Orzechowski i dylematy humanizmu renesansowego*. Kraków 2004.
- KOWALSKA H.: *Oleśnicki Mikołaj z Pińczowa h. Dębno*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1978.
- KOWALSKA H.: *Przełłowski Andrzej h. Glaubicz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 28. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1985.
- KRUKOWSKI J.: *O upowszechnieniu się języka literackiego w Krakowie w wieku XVI*. „Rocznik Krakowski” 1986.
- KRZYŻANOWSKI H.: [List dedykacyjny do Jana Łowczowskiego]. W: IDEM: *Krzyżciańskie przyprowadzenie ku przyjmowaniu Ciała i Krwie Pana Jezusa Krystusowej, krótko zebrane z Pisma świętego i Doktorów świętych*. Wyd. ŁAZARZ ANDRYSOWIC. Kraków 1561.
- KRZYŻANOWSKI H.: [List dedykacyjny do Jana Łowczowskiego]. W: S. ORZECOWSKI: *Wyznanie wiary*. Przeł. H. KRZYŻANOWSKI. Wyd. ŁAZARZ ANDRYSOWIC. Kraków 1562.
- KRZYŻANOWSKI H.: *Rozmowa o krzczeniu dzieciąt małych ślacheckiego Mikołaja Popławskiego z ślacheckim Janem Pękowskim*. Wyd. STANISŁAW SZARFFENBERG. Kraków 1567.
- Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 1. Red. J. KRZYŻANOWSKI et al. Warszawa 1984.
- Luter Marcin. W: *Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*. Red. K. LEPSZY, S. ARNOLD. Warszawa 1968.
- MACIEJOWSKI W.A.: *Piśmiennictwo polskie*. T. 3. Warszawa 1852.
- MASSON H.: *Kalwin Jan*. W: IDEM: *Słownik herezji w Kościele katolickim katolickim*. Przeł. B. SĘK. Katowice 1993.
- MASSON H.: *Karlstadt (właśc. Andreas Bodenstein)*. W: IDEM: *Słownik herezji w Kościele katolickim*. Przeł. B. SĘK. Katowice 1993.
- MILEWSKI T.: *Rola Kościoła w rozwoju polskiego języka literackiego*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. Cz. 2: *Kościół a nauka i sztuka*. Red. M. RECHOWICZ. Lublin 1969.
- MROCEK K.: *Tytułatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą*. „Pamiętnik Literacki” 1978, z. 2.
- NOWAK Z.: *Wczesna faza piśmiennictwa antyreformacyjnego w Polsce (1528–1548)*. W: *Corona scientiarum. Studia z historii literatury i kultury nowożytnej ofiarowane Profesorowi Januszowi Pelcowi*. Red. J.A. CHROŚCICKI, J. GŁAŻEWSKI, M. PREJS, K. MROWCEWICZ. Warszawa 2004.
- OCIECZEK R.: „Sławorodne wizerunki”. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku. Katowice 1982.
- OCIECZEK R.: *Rama utworu*. W: *Słownik literatury staropolskiej. (Średniowiecze. Renesans. Barok)*. Red. T. MICHAŁOWSKA, współudział B. OTWINOWSKA, E. SARNOWSKA-TEMERIUŚ. Wrocław 1990.
- OCIECZEK R.: *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w księgach dawnych*. W: *O literackiej ramie wydawniczej w księgach dawnych*. Red. R. OCIECZEK. Katowice 1990.

- ORZECZOWSKI S.: *Dyalog albo rozmowa około egzekucyjnej Polskiej Korony*. W: IDEM: *Wybór pism*. Oprac. J. STARNAWSKI. Wrocław 1972.
- ORZECZOWSKI S.: *Fidei catholicae confessio*. Wyd. LAZARUS ANREAE. Cracoviae 1561.
- ORZECZOWSKI S.: *Życie i śmierć Jana Tarnowskiego*. W: IDEM: *Wybór pism*. Oprac. J. STARNAWSKI. Wrocław 1972.
- Orzechowski Stanisław h. Oksza. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 24. Red. E. ROSTWOROWSKI. Wrocław 1979.
- PAPROCKI B.: *Herby rycerstwa polskiego*. Wyd. K.J. TUROWSKI. Kraków 1858.
- PAPROCKI B.: *Herby rycerstwa polskiego*. Wyd. MACIEJ GARWOLCZYK. Kraków 1584.
- PELC J.: *Literatura renesansu w Polsce*. Warszawa 1994.
- PSZCZOŁOWSKA L., PUZYNNINA J.: *Tłumacze Odrodzenia o swoich przekładach*. „Poradnik Językowy” 1954, z. 9.
- QURINI-POPEŁAWSKA D.: *Podróże polskich duchownych do Padwy w XV i XVI wieku; wstępne rozpoznanie*. W: *Itinera clericorum. Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*. Red. D. QUIRINI-POPEŁAWSKA, Ł. BURKIEWICZ. Kraków 2014.
- RAYGOZA D.: *Libellus utilissimus de urinarum significatione*. Przeł. S. ROSATUS. Cracoviae 1559.
- SCZANIECKI P.: *Krzyżanowski Hieronim h. Świnka*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Red. W. KONOPCZYŃSKI. Wrocław 1970.
- SCZANIECKI P.: *Renesans w Tyńcu*. W: IDEM: *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*. Tyniec 1989.
- SCZANIECKI P.: *Umysłowość i kultura duchowa klasztorów krakowskich za czasów Jana Kochanowskiego*. W: *Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie Renesansu*. Red. T. ULEWICZ. Wrocław 1991.
- SĘK B.: *Bracia polscy (arianie)*. W: H. MASSON: *Słownik herezji w Kościele katolickim*. Katowice 1993.
- SITKOWA A.: *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy*. Katowice 2006.
- SOBIESZCZAŃSKI F.M.S.: *Pińczów*. W: *Encyklopedia powszechna*. T. 20. Warszawa 1865.
- STARNAWSKI J.: *Dialog religijny prozą w piśmiennictwie polskim średniowiecznym, renesansowym i reformacyjnym*. W: *Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*. Red. M. JASIŃSKA-WOJTKOWSKA, K. DYBCIAK. Lublin 1993.
- STARNAWSKI J.: *Wstęp*. W: S. ORZECZOWSKI: *Wybór pism*. Oprac. J. STARNAWSKI. Wrocław 1972.
- STARNAWSKI J.: *Zarys dziejów sławy i naukowego poznania Orzechowskiego*. W: IDEM: *Odrodzenie. Czasy – ludzie – książki*. Łódź 1991.
- TAZBIR J.: *Luter w opinii katolickiej*. W: IDEM: *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie*. Warszawa 1993.
- TERESIŃSKA I.: *Orzechowski Stanisław*. W: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*. T. 3. Red. działu T. WITCZAK. Warszawa 2001.
- URBAN W.: *Płaza Tomasz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 26. Red. B. LEŚNODORSKI. Wrocław 1981.
- WISZNIEWSKI M.: *Historia literatury polskiej*. T. 9. Kraków 1857.
- WŁODARSKI M.: *Proza polska lat 1550–1584 jako tło twórczości prozaicznej Jana Kochanowskiego*. W: *Cracovia litterarum. Kultura umysłowa i literacka Krakowa i Małopolski w dobie Renesansu*. Red. T. ULEWICZ. Wrocław 1991.
- ZIOMEK J.: *Renesans*. Warszawa 1980.